

HOOFDSTUK 2.

DE BELGISCHE DEFENSIE-INDUSTRIE: VAN VUURWAPENS TOT HOOGTECHNOLOGISCHE COMPONENTEN

Nils Duquet

2.1 De historische wortels van de Belgische wapenproductie

De eerste tastbare tekenen van wapenproductie in het gebied dat vandaag bekendstaat als België dateren van de middeleeuwen. Al meer dan vijfhonderd jaar zijn in onze contreien wapenfabrikanten actief. Zo waren in de zestiende eeuw in verschillende steden wapenfabrikanten aanwezig die op artisanale wijze kanonnen, blanke wapens¹ en verdedigende wapens vervaardigden. Deze wapenfabrikanten waren gevestigd in handelssteden zoals Brugge, Damme, Gent, Antwerpen, Mechelen, Brussel, Sint-Truiden, Luik, Hoi, Dinant, Thuin, Binche, Bergen, Doornik en Ath. Lange tijd waren deze activiteiten vooral gericht op het beantwoorden aan de lokale vraag naar oorlogs- en jachtwapens. Een aantal van deze steden, zoals Brugge en Antwerpen, deden echter ook dienst als distributiecentrum. In de zestiende eeuw waren slechts een drietal steden actief op de internationale wapenmarkt, Doornik, Brussel en Mechelen. Met de neergang van steden zoals Doornik, Brugge, Gent en Bergen steeg de invoer van wapens uit het buitenland die een betere reputatie hadden en beter gecommmercialiseerd werden.² Hoewel er op dat moment al eeuwenlang wapens vervaardigd werden in Luik en omstreken zou de Luikse wapenproductie pas in de zestiende en zeventiende eeuw een sterke groei kennen en daarna de Belgische wapenindustrie voor verschillende eeuwen domineren.

De wapenproductie in het prinsbisdom Luik stond lange tijd vooral bekend om haar kanonnen, kanonballen en buskruit. Terwijl aan de grenzen verschillende oorlogen woedden, groeide Luik in de zestiende eeuw door zijn politieke neutraliteit en het bewapenen van de verschillende strijdende partijen uit tot een van de belangrijkste wapenarsenalen van Europa. Ook de aanwezigheid van belangrijke grondstoffen zoals kolen, hout, water en ijzer speelde een belangrijke rol voor de ontwikkeling van de Luikse wapenproductie. Hoewel de eerste vuurwapens al rond 1350 werden vervaardigd in het prinsbisdom van Luik, verschoof het zwaartepunt van de Luikse

wapenindustrie pas in de zeventiende eeuw naar vuurwapens. Gedurende de zeventiende eeuw bleef de Luikse wapenindustrie groeien en werden steeds meer wapens verhandeld over de landsgrenzen heen. Vuurwapenproducenten verhuisden naar de Luikse regio en gingen samenwerken met lokale ambachtslui. In het midden van de zeventiende eeuw werden in Luik jaarlijks ongeveer 100 000 geweren geproduceerd. Het merendeel ervan was bestemd voor de militaire markt. Luik kende een steeds groter wordend aantal vuurwapenfabrikanten: in 1788 kende de stad zeventig à tachtig fabrikanten die samen jaarlijks meer 200 000 geweren exporteerden. Tegen het einde van de achttiende eeuw werden Luikse vuurwapens over de hele wereld verhandeld en was de regio uitgegroeid tot een van de belangrijkste vuurwapenproducerende regio's van West-Europa. Terwijl de fabrikanten en handelaars gevestigd waren binnen de stadsmuren van Luik, werkten de meeste ambachtslui vanuit hun veelal familiale ateliers in de naburige gemeenten. Deze ambachtslui vervaardigden op bestelling vuurwapenonderdelen die in de stad werden geassembleerd tot vuurwapens en dan werden verkocht. Deze arbeidsverdeling zorgde voor de verspreiding van de vuurwapenexpertise over de gehele regio.³

Van de vroege negentiende tot de vroege twintigste eeuw kende de Luikse vuurwapenindustrie haar 'gouden eeuw' in het zog van de expansie van de lokale metaal- en kolenindustrie, door technologische ontwikkelingen en door het gunstige politieke klimaat. Tussen 1830 en 1907 steeg het aantal vuurwapens *poinçonnées* in Luik van 193 534 naar 1 579 479 stuks. Aangetrokken door de goede reputatie en de sterke ontwikkeling van de lokale wapenindustrie emigreerden vele buitenlandse ontwerpers en producenten – zoals de legendarische vuurwapenontwerper John Moses Browning – naar de regio en zorgden mee voor de wereldwijde reputatie en verspreiding van Belgische vuurwapens. Op haar hoogtepunt telde de stad meer dan tweehonderd fabrikanten en in de regio werkten meer dan tienduizend wapensmeden.⁴

2.2 Wapenproductie van ambacht naar industrie: de oprichting van FN Herstal

Belgische vuurwapens moesten op het einde van de negentiende eeuw steeds vaker concurreren met industrieel geproduceerde vuurwapens uit het buitenland. De industriële revolutie had namelijk een immense impact op de wapenproductie. Met het gebruik van nieuwe technieken in metallurgie en stoomkracht kende de wapenproductie haar grootste innovatie sinds de invoering van het buskruit en het kanon. Dit zorgde ook voor de verschuiving van het machtsevenwicht in de wereldwijde wapenproductie: geïndustrialiseerde staten die beschikten over de nodige grondstoffen,

vaardigheden en faciliteiten voor de ontwikkeling van de nieuwe wapensystemen konden een belangrijke voorsprong nemen. De militaire voordelen die voortvloeiden uit de industrialisering zorgden ervoor dat de drie reuzen van de industriële revolutie (Engeland, Duitsland en in mindere mate Frankrijk) uitgroeiden tot de belangrijkste wapenproducenten.⁵ Dit noopte de Luikse wapenfabrikanten tot meer verregaande samenwerking en een toenemende industrialisering van het productieproces van vuurwapens.

De oprichting van de Fabrique Nationale d'Armes de Guerre Herstal (FN Herstal) in 1889 vormde een cruciaal moment in de ontwikkeling van de Belgische wapenindustrie en was een direct gevolg van de samenwerking tussen verschillende lokale vuurwapenfabrikanten om onder licentie van het Duitse Mauser Waffen werke 150 000 geweren te vervaardigen voor het Belgisch leger. Het bedrijf begon ook al snel met de productie van munitie. Het eerste contract hiervoor kwam er al in 1891 toen het Belgisch leger 30 miljoen patronen bestelde voor de recentelijk aangekochte Mauser-geweren. Na dit contract bleef het bedrijf op industriële wijze vuurwapens en munitie produceren. De productie van vuurwapens gebeurde de eerste jaren nog onder licentie van Mauser, maar nadien werden ook eigen ontwerpen en ontwerpen van Browning geproduceerd. De door FN geproduceerde vuurwapens werden al snel wereldwijd verkocht.⁶ Ondanks de toename in industrieel geproduceerde vuurwapens bleven de kleinere wapenfabrikanten in deze periode verantwoordelijk voor een belangrijk deel van de Luikse vuurwapenproductie. Voor de Eerste Wereldoorlog waren FN Herstal en Etablissements Pieper⁷ de twee enige producenten die de vuurwapens volledig in hun eigen ateliers vervaardigden. Geleidelijk aan groeide wel de scheiding tussen de militaire en civiele vuurwapenproductie: de militaire en automatische vuurwapens werden hoofdzakelijk in de wapenfabrieken geproduceerd, terwijl de overige vuurwapens hoofdzakelijk werden vervaardigd door kleinere fabrikanten die samenwerkten met lokale ambachtsslui.⁸

De Eerste Wereldoorlog bracht de Luikse vuurwapenproductie een zware klap toe. De Duitse bezetter sloot de wapenfabrieken en -ateliers en nam de aanwezige stock in beslag. Enkel het bedrijf Anciens Etablissements Pieper mocht vuurwapens blijven produceren omdat het in Duitse particuliere handen was. Na de Eerste Wereldoorlog bereikten de productie en de tewerkstelling in de Luikse vuurwapenindustrie nooit meer het niveau van de 'gouden eeuw'. In het interbellum bleef het productieniveau stelselmatig afnemen: van 650 000 vuurwapens in 1920 naar 250 000 vuurwapens in 1922 en slechts 95 000 vuurwapens in 1934. Vooral de kleinere vuurwapenfabrikanten haakten af en in 1934 was tachtig procent van de vuurwapenproductie in handen van FN Herstal⁹, dat intussen door de oorspronkelijk oprichters verkocht werd aan de invloedrijke investeringsmaatschappij Société Generale de Belgique – in 1822 door Koning Willem I opgericht als de Algemeene Nederlandsche Maatschappij ter Begunstiging van de Volksvlijt.

De Tweede Wereldoorlog zorgde voor grootschalige vernieling op het Europese vasteland. Het is dan ook niet verwonderlijk dat onmiddellijk na de oorlog vooral de Verenigde Staten maar ook het Verenigd Koninkrijk, die vrij ongeschonden uit de oorlog kwamen, wereldwijd de belangrijkste leveranciers van vuurwapens werden door de verkoop of het weggeven van surpluswapens.¹⁰ De Belgische vuurwapenproductie herstelde zich moeizaam. Geconfronteerd met een steeds sterkere industrialisering van de vuurwapenproductie zakte de artisanale vuurwapenproductie steeds verder weg. Na de oorlog zochten veel kleinere fabrikanten hun heil in beter draaiende sectoren. De artisanale producenten konden niet langer concurreren met de nieuwe producenten uit verschillende landen die op grote schaal gestandaardiseerde vuurwapens konden produceren tegen veel lagere prijzen.¹¹ De overgebleven kleinere wapenfabrikanten gingen zich steeds meer richten op de nichemarkt van luxegeweren. Hierdoor verschoof het zwaartepunt van de Luikse defensie-industrie nu definitief naar Herstal. In de jaren 1950 en 1960 konden de belangrijkste Europese vuurwapenbedrijven en -industrieën zich opnieuw doorzetten. Hoewel in een aantal Europese landen, voornamelijk het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk, politieke motieven een belangrijke factor voor wapenleveringen waren, speelden voor België en de meeste andere Europese wapenproducerende landen vooral commerciële belangen een rol.¹² Geleidelijk aan groeide FN Herstal weer uit tot een van de belangrijkste producenten van militaire vuurwapens. Dit had het in belangrijke mate te danken aan de productie van zijn erg populaire FAL-aanvalsgeweren vanaf het begin van de jaren 1950. Dit geweer werd op grote schaal verkocht aan de andere landen van het westers blok – en kreeg daarom tijdens de Koude Oorlog de bijnaam *‘the right arm of the free world’* – maar ook aan de meeste Latijns-Amerikaanse landen en verschillende Afrikaanse en Aziatische landen. Ook andere FN-vuurwapens zoals het MAG-machinegeweer bleken succesvol en werden tijdens de Koude Oorlog wereldwijd verkocht.¹³

2.3 De ontwikkeling van de defensie-industrie in het zog van FN Herstal en met het Belgisch leger als katalysator

Ondanks de activiteiten van FN Herstal kon pas in de jaren 1960 en vooral de jaren 1970 de ontwikkeling van een echte Belgische defensie-industrie worden vastgesteld. Bestellingen van het Belgisch leger speelden hierbij een cruciale rol. In de onmiddellijke naoorlogse periode kreeg het Belgisch leger militaire voer-, vaar- en vliegtuigen van de Amerikanen in het kader van de NAVO en de wederopbouw van de Europese legers. Pas toen de gekregen Amerikaanse wapensystemen hun levenseinde naderden, ging het Belgisch leger op zoek naar nieuwe wapensystemen waardoor verschillende

Belgische bedrijven zich voor het eerst begonnen te richten op de defensiemarkt. De luchtvaartsector kon als eerste op grote schaal profiteren van de bestellingen van het Belgisch leger. De defensieactiviteiten van luchtvaartbedrijven zoals Sabca en Avions Fairley (het latere Sonaca) vonden voornamelijk plaats in het kader van contracten voor het Belgisch leger. Door de spreiding van verschillende bestellingen konden deze bedrijven een zekere continuïteit van productie aanhouden. In de jaren zestig waren er verschillende programma's voor gevechtsvliegtuigen (F-104-G en Mirages) en tussen 1975 en 1985 zorgde de aankoop van F-16 gevechtsvliegtuigen voor werk voor 3573 personen (vooral bij FN, Sabca en Sonaca). Ook voor bedrijven die niet actief waren in de luchtvaartsector was het Belgisch leger een belangrijke katalysator van defensieactiviteiten. Vooral in de periode 1972-1980 werden aanzienlijke bestellingen geplaatst door het Belgisch leger.¹⁴ Een van deze bedrijven die in belangrijke mate kon profiteren van de bestellingen van het Belgisch leger was Asco. Dit familiebedrijf werd in 1954 opgericht en legde zich oorspronkelijk louter toe op de productie van precisiemechanica voor de auto-industrie. In 1960 haalde het bedrijf echter zijn eerste defensieproject binnen en al snel ging dit de hoofdmoot van zijn activiteiten vormen. Zo werd het bedrijf in 1965 gekozen om alle mechanische onderdelen van het wagenpark van het Belgisch leger te renoveren en haalde het in 1972 voor het eerst een belangrijk contract binnen voor de levering van gepantserde voertuigen aan het Belgisch leger.¹⁵ Het bedrijf specialiseerde zich in de productie van mechanische componenten voor militaire doeleinden (suspensiesystemen en gevechtstorens voor tanks).¹⁶ Het Belgisch leger was decennialang een van zijn belangrijkste klanten. Samen met minderheidsaandeelhouders Cockerill Maintenance & Ingénierie (CMI) en de Compagnie Bruxelles-Lambert richtte Asco in 1977 het bedrijf Belgian Mechanical Fabrication (BMF) op, met het oog op het binnenhalen van een contract ter waarde van 25 miljard Belgische frank voor de productie van 1039 gepantserde gevechtsvoertuigen voor het Belgisch leger. Dat lukte en tussen 1980 en 1988 vervaardigden de driehonderd personeelsleden van het nieuwe bedrijf de bestelde voertuigen. Toen het contract op zijn einde liep, verkocht Asco zijn aandelen in BMF aan CMI en werd het bedrijf opgedoekt.

Niet alleen het Belgisch leger zorgde voor een toename van defensieactiviteiten in de Belgische industrie. Het intensifiëren van de Koude Oorlog en de spanningen in het Midden-Oosten zorgden wereldwijd voor een stijging van de defensiebudgetten. Ook Belgische bedrijven konden daarvan profiteren. Vooral in de jaren zeventig kende de export van Belgische wapens een sterke groei: de waarde van de wapenexport steeg van 9,2 miljard Belgische frank in de periode 1970-1974 tot 21,6 miljard Belgische frank in 1975-1979. Deze *boom* zette zich ook in het begin van de jaren tachtig verder en de wapenexport bereikte in 1983 de recordhoogte van 31,3 miljard Belgische frank.^{17,18} Vooral FN deed gouden zaken en werd in deze periode opnieuw een van de

belangrijkste militaire vuurwapenproducenten ter wereld. Het bedrijf opende militaire productiecentra over de gehele wereld. Bovendien werden Belgische vuurwapens op grote schaal onder licentie geproduceerd. FN Herstal wordt door sommigen als ‘*world’s primary licensor company*’ beschouwd. Zo werd het FAL-geweer in ongeveer vijftien landen onder licentie geproduceerd.¹⁹

De totale defensieomzet van de Belgische bedrijven halfweg de jaren 1980 wordt geschat op bijna 40 miljard Belgische frank. De hoofdmoot van deze wapenproductie bestond uit vuurwapens en lichte en zware munitie, gerealiseerd door bedrijven zoals FN Herstal, Poudreries Réunies de Belgique (PRB), CMI, Forges de Zeebrugge (FZ) en Mecar. Andere belangrijke defensiesectoren waren op dat moment vooral de markt van voertuigen (met o.a. BMF, Brugeoise et Nivelles,²⁰ Asco, Beherman-Demoen) en vliegtuigen (met o.a. Sabca en Sonaca).²¹ In tegenstelling tot in een aantal andere Europese landen was de Belgische defensie-industrie in deze periode vrijwel volledig in private handen. Vooral de Société Generale de Belgique had zeer veel belangen in de Belgische defensie-industrie. Eerst en vooral doordat ze eigenaar was van de twee grootste Belgische defensiebedrijven van dietijd, FN Herstal en PRB, maar de belangen van de investeringsmaatschappij gingen verder. Midden jaren tachtig had de Société Generale directe en indirecte belangen in de helft van de Belgische defensiebedrijven.²² Het zwaartepunt van de Belgische defensie-industrie lag in het zuiden van het land: ongeveer tweederde tot driekwart van de tewerkstelling in deze sector in de jaren 1970 en 1980 vond plaats in Wallonië, hoofdzakelijk in de gebieden rond Luik en Charleroi. De Vlaamse bedrijven actief op de defensiemarkt stonden in voor ongeveer 20 à 25% van de tewerkstelling en lagen meer verspreid. In Brussel waren niet veel defensiebedrijven actief.²³

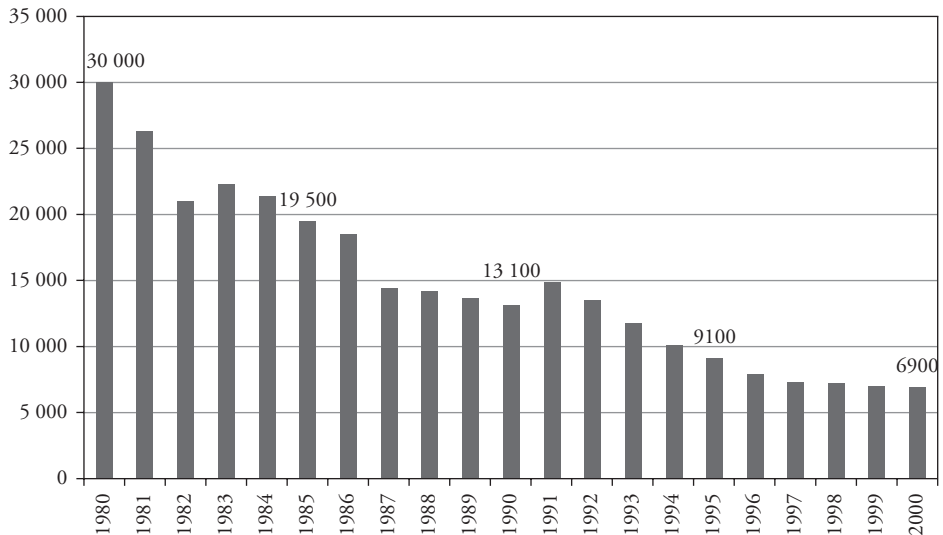
2.4 De herstructurering van de defensie-industrie

Begin jaren 1980 had de Belgische defensie-industrie een periode van twee decennia sterke groei achter de rug en was de sector uitgegroeid tot een volwaardige industrietak. De Belgische defensie-industrie was echter gebouwd op een wankelende basis en stond voor een periode van chaos en onzekerheid. De bedrijven actief in de luchtvaart- en voertuigsectoren waren voor hun defensieactiviteiten namelijk in belangrijke mate afhankelijk van de bestellingen van het Belgisch leger. Een buitenlandse afzetmarkt voor Belgische wapens was er voornamelijk voor vuurwapens en munitie, maar ook deze markt werd gekenmerkt door sterke fluctuaties. Toen in het midden van de jaren tachtig de grote bewapeningsprogramma’s van het Belgisch

leger ten einde liepen en ook de Belgische wapenexport averij opliep door verminderde defensiebudgetten en de toegenomen concurrentie van nieuwe vuurwapenproducenten uit de derde wereld, kreeg de Belgische defensie-industrie zware klappen. Tussen 1982 en 1987 daalde de defensieomzet van de belangrijkste bedrijven – vooral de bedrijven die gericht waren op de productie van vuurwapens, munitie en bedrijven die actief waren in de luchtvaartsector – met 40%.²⁴ De dalende vraag naar Belgische wapens had grote gevolgen voor de tewerkstelling. Zo daalde de tewerkstelling bij FN Herstal van 11 250 personen in 1983 naar iets meer dan 6000 personen in 1987, maar ook bedrijven zoals PRB en FZ zagen hun tewerkstelling halveren in de tweede helft van de jaren tachtig. Terwijl de directe en indirecte tewerkstelling in de Belgische defensie-industrie in de jaren zeventig geschat werd op 60 000 à 70 000 personen, lag dit cijfer in 1986 op ongeveer 30 000 à 35 000 personen.²⁵

Deze herstructurering werd geïntensifieerd met het einde van de Koude Oorlog. Dit had een significante impact op de Europese – en dus ook de Belgische – defensie-industrie. Ten eerste werden de bedrijven geconfronteerd met een structurele daling in de vraag als gevolg van een wereldwijde vermindering van defensie-uitgaven. Dat had verstrekende gevolgen voor de Belgische defensie-industrie die in de jaren daarvoor al zware klappen had gekregen. In tegenstelling tot de concurrenten uit de grotere Europese landen konden de Belgische bedrijven niet overleven op bestellingen van het eigen leger.²⁶ Volgens sommige observatoren stond eind jaren 1980 bijna de helft van de Belgische defensie-industrie op het punt te verdwijnen.²⁷ In deze periode werd volop nagedacht over een eventuele toekomstige reconversie van deze industrietak. Zover is het uiteindelijk niet gekomen. FN Herstal onderging een zware herstructurering die vele personeelsleden hun job kostte, maar kon overleven (zie verder). Een aantal bedrijven ging wel failliet. Zo vroeg PRB, decennialang het tweede belangrijkste defensiebedrijf van België, in 1990 het faillissement aan. Een aantal bedrijven koos ervoor om zich niet langer te richten op de defensiemarkt. Zo verkocht Asco, decennialang huisleverancier van pantsers voor het Belgisch leger, in de loop van de jaren tachtig de zuiver militaire productielijnen aan andere bedrijven en verschoof het zijn focus naar de civiele markt van vliegtuigonderdelen.²⁸ Ook de bedrijven uit de luchtvaartsector verminderden hun activiteiten op de defensiemarkt. Hoewel de bedrijven uit deze sector zich in belangrijke mate hebben kunnen ontwikkelen door de compensatieregelingen bij de defensiecontracten van het Belgische leger, beslisten verschillende luchtvaartbedrijven, met ondersteuning van de overheid, om zich meer te gaan richten op de markt van de burgerluchtvaart en de ruimtevaart.²⁹ Het gevolg was een massale afname van de tewerkstelling. Tussen 1980 en 2000 daalde de directe tewerkstelling in de Belgische defensie-industrie van ongeveer 30 000 naar 6900 personen (zie figuur 2.1).

Figuur 2.1. Directe tewerkstelling in de Belgische defensie-industrie.

Bron: Struys (2010)³⁰

Ondanks zijn sterke positie in de wereldwijde markt van militaire vuurwapens kon ook België's belangrijkste wapenproducent FN Herstal niet ontsnappen aan de crisis die de Belgische defensie-industrie trof in de jaren 1980. Het waren zwarte jaren voor het bedrijf en gedeeltelijk het gevolg van zijn mislukte diversificeringsbeleid. Al vrij snel na zijn oprichting in 1889 begon het bedrijf naast vuurwapens en munitie ook met de productie van allerlei consumptiegoederen voor de civiele markt zoals fietsen, motorfietsen en zelfs auto's en autobussen. In de jaren 1960 ging het bedrijf zich ook richten op de productie van straalmotoren (voornamelijk voor gevechtsvliegtuigen) en in de jaren 1970 ook op de productie van sportartikelen zoals tennisrackets, surfboards en materiaal voor het vissen en golf. Geen enkele van deze diversificatieactiviteiten bleek echter rendabel. In een poging zijn aanwezigheid op de civiele markt van vuurwapens uit te breiden deed het bedrijf twee erg belangrijke overnames in de internationale vuurwapensector. In 1977 kocht FN Herstal de bevriende Amerikaanse vuurwapenproducent Browning, waarvan het verkoopnetwerk sterk was ingeplant in de Verenigde Staten.³¹ In 1989 werd het eigenaar van de U.S. Repeating Arms Company, die de legendarische Winchester-geweren vervaardigt. De zware investeringen die gepaard gingen met deze diversificatie brachten echter niet de verwachte winsten op en in de tweede helft van de jaren 1980 zat het bedrijf zwaar in de schulden. Een grootschalige herstructurering was noodzakelijk. In een poging het bedrijf opnieuw rendabel te maken werd beslist de diversificatiestrategie op te geven en zich stelselmatig weer toe te leggen op de corebusiness, namelijk de productie van

vuurwapens, zowel voor de militaire als de civiele markt. De afdeling FN Moteurs werd in 1989 verkocht aan het Franse SNECMA³² en het personeel van FN Herstal werd drastisch verminderd.³³

Ook op het vlak van eigenaarschap veranderde er veel. De Société Générale verkocht eind jaren tachtig en begin jaren negentig haar belangen in de Belgische defensie-industrie, waaronder die in FN Herstal. De industriële en commerciële activiteiten van FN Herstal kwamen in 1990 bijna volledig (92%) in handen van het Franse staatsdefensiebedrijf GIAT Industries, dat met deze overname hoopte nieuwe markten in de Verenigde Staten (vooral via de dochterondernemingen Browning en Winchester) en Europa aan te boren.³⁴ De overige 8% kwam in handen van het Waals Gewest, dat bovendien een vetorecht kreeg bij belangrijke strategische beslissingen. Binnen de nieuwe structuur richtte FN Herstal³⁵ zich op de productie van vuurwapens en bijbehorende munitie voor de militaire markt, terwijl Browning-Winchester zich richtte op de civiele markt van de jacht, het sportschieten en de politie.³⁶ De herstructurering van FN Herstal legde het bedrijf geen windeieren, maar terwijl het financieel gezien beter begon te gaan, kwam moederbedrijf GIAT Industries in financiële problemen en in 1997 werd op zoek gegaan naar een overnemer voor FN. Toen bleek dat de Amerikaanse concurrent Colt Manufacturing Company FN Herstal wilde overnemen, werd gevreesd dat dit bedoeld was om de groep te ontmantelen, de expertise van FN over te nemen, de tewerkstelling in Herstal te delocaliseren en zo wereldwijd marktleider te worden. Het overnameplan van Colt werd, dankzij zijn vetorecht, verworpen door het Waals Gewest omdat de Amerikaanse wapenfabrikant te weinig garanties bood voor de werkgelegenheid in Herstal.³⁷ Het Waals Gewest besloot uiteindelijk zelf het bedrijf over te nemen en werd de enige aandeelhouder van de Herstal-groep via de Société Wallonne de Gestion & de Participation (SOGEPA).³⁸

Intussen kwam door de verminderde wereldwijde defensie-uitgaven en technologische demonstratie van het Amerikaanse leger tijdens de Golfoorlog van 1990-91 de nadruk te liggen op kleinere, maar mobielere legers met hogere technologische eisen. De vraag naar wapensystemen werd dus niet enkel kleiner, maar veranderde ook van aard. Dit leidde begin jaren negentig tot een scherpe concurrentie tussen de overgebleven 'traditionele' defensiebedrijven en de nieuwe hoogtechnologische spelers die actief werden op de defensiemarkt. Deze dualiteit was ook in België merkbaar. Terwijl de traditionele defensiebedrijven het moeilijk hadden om te reageren op de aangepaste vraag, konden de nieuwe spelers er juist van profiteren. Elektronica- en communicatiebedrijven zoals Barco, Alcatel Bell, ATEA en SAIT zagen begin jaren negentig hun voordien relatief beperkte defensieomzet toenemen. Dat leidde tot een meer gediversifieerde Belgische defensie-industrie.³⁹ Met het diversifiëren van de aard van de producten verminderde bovendien ook de dominantie van de in Wallonië gevestigde bedrijven in de Belgische defensie-industrie. In de jaren tachtig opereerde

van de verschillende traditionele defensiebedrijven gespecialiseerd in vuurwapens en munitie enkel PRB voor een deel vanuit Vlaanderen. Ook de luchtvaartbedrijven en voertuigleveranciers waren voornamelijk in Wallonië en in mindere mate in Brussel gevestigd. In Vlaanderen waren om geografische redenen wel twee bedrijven aanwezig gespecialiseerd in de productie van vaartuigen (waaronder voor een deel militaire vaartuigen), meer bepaald Mercantile-Beliard (Antwerpen en Oostende) en de Boelwerf (Temse). Verder telde Vlaanderen een aantal elektronica- en optische bedrijven met groeiende, maar relatief beperkte defensieactiviteiten.⁴⁰ In België hadden de duale structuur en de toegenomen concurrentie tussen de traditionele defensiebedrijven en de nieuwe hoogtechnologische spelers dus ook een communautair kantje: *“enerzijds de traditionele wapen- en munitiefabrikanten, die vooral in het zuiden van het land opereren, en anderzijds een meer recente industrie in de elektronica- en transportuitrusting waarvan belangrijke onderdelen in het noorden van het land gevestigd zijn. De eerste groep van bedrijven kan, omwille van technologie- en marktafstemming, moeilijk diversifiëren naar activiteiten gericht op civiele markten, terwijl de andere groep vooral actief is op civiele markten, zodat defensie slechts een klein aandeel binnen de totale omzet vertegenwoordigt.”*⁴¹

2.5 Het huidige landschap van de Belgische defensie-industrie

Sinds de eeuwwisseling kent de Belgische vergunde wapenexport een sterke groei. Niet enkel kende de traditionele Waalse defensie-industrie het afgelopen decennium opnieuw een sterke groei (getuige daarvan de met 140% toegenomen waarde van vergunde wapenexport vanuit het Waals Gewest), maar ook de hoogtechnologische Vlaamse defensiebedrijven lieten zich steeds meer gelden op de wereldwijde defensiemarkt en konden mooie groeicijfers voorleggen.⁴² Ondanks deze groei blijft de huidige Belgische defensie-industrie een relatief kleine speler in de wereldwijde defensie-industrie. In de lijst van de honderd grootste defensiebedrijven, die met hun defensieactiviteiten samen een omzet van ongeveer 285 miljard euro genereren, staat geen enkel Belgisch bedrijf.⁴³ Een significant deel van deze wereldwijde defensieomzet wordt nochtans gerealiseerd door Europese bedrijven. Zo staan er drie Europese bedrijven (BAE Systems, EADS⁴⁴ en Finmeccanica) in de top tien van grootse defensiebedrijven wereldwijd. Volgens ASD, de Europese lobbygroep van de luchtvaart- en defensiebedrijven, behaalde de Europese industrie met haar activiteiten op de defensiemarkt in 2012 een omzet van 96 miljard euro en stelt ze meer 200 000 mensen tewerk.⁴⁵ De Europese landen met de grootste defensie-industrie zijn traditioneel het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Duitsland, Italië en Spanje. In deze landen zijn de meeste grote systeemintegratoren van vliegtuigen, voertuigen en vaartuigen gevestigd,

maar ook in landen als Zweden en Oostenrijk zijn bijvoorbeeld grote systeemintegratoren gevestigd. In België zijn er geen grote producenten van militaire vlieg-, voer- of vaartuigen. Volgens de Belgian Security and Defence Industry (BSDI), de belangenorganisatie van de Belgische defensiegerelateerde industrie,⁴⁶ bedroeg de totale omzet van de Belgische sector voor veiligheid en defensie in 2009 ongeveer 800 miljoen euro en biedt hij werk aan 4000 mensen. Via indirecte tewerkstelling zou deze sector goed zijn voor ongeveer 10 000 arbeidsplaatsen.⁴⁷ Een recente schatting van GRIP spreekt van een bruto toegevoegde waarde (*gross value added*) van 521 miljoen euro uit defensieactiviteiten. Ongeveer tweederde hiervan zou gerealiseerd worden door bedrijven gevestigd in het Waals Gewest.⁴⁸ Ook uit de cijfers inzake vergunde wapenexport blijkt dat het Waals Gewest in staat voor ongeveer tweederde van de Belgische defensieactiviteiten. Deze cijfers tonen verder aan dat België qua omvang van de wapenexport een subtopper is binnen de Europese Unie. Specifiek voor de export van vuurwapens en munitie behoort België echter tot de Europese koplopers.⁴⁹

Hoewel België eind jaren 1980 ongeveer 25 defensiebedrijven kende, was de Belgische defensie-industrie erg geconcentreerd: de drie grootste bedrijven stonden in voor de helft van de totale wapenproductie en de vijf grootste bedrijven voor tweederde van de totale wapenproductie.⁵⁰ Op dit moment zijn er ongeveer 75 Belgische bedrijven op significante wijze actief op de defensiemarkt.⁵¹ De meeste van deze bedrijven zijn gevestigd in het Waals Gewest, wat niet verwonderlijk is gezien de historische ontwikkeling van de Belgische defensie-industrie. De Waalse defensie-industrie bestaat momenteel uit bedrijven die actief zijn in de traditionele defensiesectoren, maar ook in de nieuwere, meer hoogtechnologische sectoren en in het aanleveren van voertuigen en vliegtuigcomponenten. Naast FN Herstal, dat in staat voor ongeveer 40% van de bruto toegevoegde waarde en tewerkstelling van de Waalse defensieactiviteiten⁵² behoren ook Cockerill Maintenance et Ingénierie (wapensystemen voor militaire voertuigen), Mecar (zware munitie), Poudrierie Belge de Clermont (lichte en zware munitie), Sonaca (vliegtuigonderdelen), Techspace Aero (onderdelen voor vliegtuigmotoren), Thales Alenia Space ETCA (militaire satellietcommunicatie), Thales Communication Belgium (communicatieapparatuur), New Lachaussee (apparatuur voor munitieproductie) en Sabiex (modernisering van militaire voertuigen) tot de belangrijkste Waalse defensiebedrijven. In het Vlaams Gewest zijn een dertigtal bedrijven actief op de defensiemarkt, maar slechts twaalf bedrijven staan in voor ongeveer 90% van de totale vergunde wapenexport vanuit Vlaanderen. Opvallend is dat één Vlaams bedrijf (Barco) de afgelopen jaren instond voor bijna de helft van de totale waarde van de Vlaamse vergunde wapenexport.⁵³ De Vlaamse defensiegerelateerde industrie is dus vrij beperkt in omvang. Tot de belangrijkste Vlaamse defensiebedrijven behoren, naast Barco (visualisatieschermen en simulatoren), ook bedrijven zoals Cassidian Belgium (elektronica en radarsystemen), OIP Sensor Systems (beeldvormingsapparatuur

en vuurgeleidingssystemen), Asco Industries (vliegtuigonderdelen), Sabca Limburg (vliegtuigonderdelen), Varec (voertuigonderdelen), Seyntex (beschermende kledij) en Sioen (beschermende kledij). In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zijn de defensiebedrijven op één hand te tellen.

Opvallend is dat de Belgische defensie-industrie momenteel voor grote mate in Belgische handen is. Begin jaren negentig was dit nochtans helemaal niet het geval. Na de herstructurering van de Belgische defensie-industrie eind jaren tachtig en de verkoop van de belangen van de Société Generale de Belgique kwam de Belgische defensie-industrie praktisch volledig in buitenlandse handen terecht. Tien van de twaalf grootste defensiebedrijven waren begin jaren negentig in buitenlandse handen. Vrijwel alle bedrijven uit de luchtvaartsector en producenten van vuurwapens en munitie maakten toen deel uit van een grotere internationale groep. Vooral Franse ondernemingen zoals GIAT, Dassault en Snecma, maar ook Nederlandse, Duitse en Amerikaanse ondernemingen hadden belangen in de Belgische defensie-industrie. Verschillende van deze buitenlandse ondernemingsgroepen waren bovendien in handen van hun eigen overheid, waardoor de Belgische defensie-industrie in feite voor een belangrijk deel onder buitenlandse overheidscontrole viel. Zo was de eigenaar van het belangrijkste Belgische defensiebedrijf (FN Herstal) het Franse staatsbedrijf GIAT.⁵⁴ Ondanks sterke bedrijfsbanden met de grote spelers in de wereldwijde defensie-industrie zijn de meeste defensiegerelateerde bedrijven in België vandaag in Belgische handen. Opvallend is dat de overheden belangen hebben in verschillende Belgische defensiebedrijven. De Waalse overheid participeert al meer dan twintig jaar in enkele belangrijke defensiebedrijven⁵⁵ en dit voornamelijk om socio-economische motieven (behoud van tewerkstelling). Het bekendste voorbeeld hiervan is FN Herstal, dat voor 100% in handen is van het Waals Gewest (zie eerder), maar ook het grootste Vlaamse defensiebedrijf is gedeeltelijk in handen van de gewestelijke overheid: 9,78% van de aandelen van Barco zijn in handen van de Gewestelijke Investeringsmaatschappij voor Vlaanderen (GIMV).⁵⁶

Van een volwaardig industrieel beleid ten aanzien van de defensie-industrie is volgens sommige observatoren⁵⁷ geen sprake in België: als gevolg van de communautaire verschillen in de defensie-industrie zouden protectionistische reflexen overheersen op economische argumenten. Omdat elke regio zijn eigen belangen maximaal wil nastreven, werd elk belangrijk defensiecontract – en vooral de bijbehorende compensatieregelingen⁵⁸ – van het Belgisch leger het voorwerp van politieke discussie. Compensatieregelingen zorgen nog steeds voor een significant aandeel van de omzet van sommige Belgische bedrijven. Zo zijn, als gevolg van de aankoop van deze vliegtuigen door het Belgisch leger, verschillende Vlaamse en Waalse defensiebedrijven momenteel betrokken bij het ontwikkelings- en productieproces van het A400M-project van Airbus, terwijl een Vlaams bedrijf recentelijk instond voor de eindassemblage van twee types

militaire voertuigen die het Belgisch leger aankocht bij een Italiaanse constructeur.⁵⁹ Het Belgisch leger zorgt echter niet enkel via compensatieregelingen voor omzet bij Belgische defensiebedrijven. In sommige gevallen koopt het ook rechtstreeks defensieproducten aan bij Belgische bedrijven, denken we maar aan FN-vuurwapens of bepaalde radarsystemen.⁶⁰ Ook bij de verkoop van overtollige wapensystemen door het Belgisch leger worden regelmatig Belgische bedrijven ingeschakeld. Zo werden de F-16 gevechtsvliegtuigen die het Belgisch leger verkocht eerst gemoderniseerd door een Waals defensiebedrijf.

Niettegenstaande deze contracten is de binnenlandse markt voor defensie- en veiligheidsproducten over het algemeen vrij klein in België, waardoor Belgische defensiebedrijven zich vooral richten op het buitenland: bijna 90% van de gerealiseerde omzet in de defensie- en veiligheidssector zou bestaan uit export.⁶¹ Op het vlak van export zijn er duidelijk verschillen merkbaar tussen de drie gewesten. Ongeveer de helft van de vergunde Waalse wapenexport bestaat uit vuurwapens en munitie, en het belangrijkste afzetgebied van Waalse wapens is de afgelopen jaren het Midden-Oosten. De wapenexport vanuit het Vlaams Gewest daarentegen bestaat vooral uit componenten voor grotere wapensystemen die meestal bestemd zijn voor Europese en Amerikaanse defensiebedrijven.⁶² Deze exportverschillen zijn een weerspiegeling van de verschillende aard van de defensie-industrie in de gewesten. De Waalse defensiegerelateerde industrie is nog in belangrijke mate gericht op de 'traditionele' defensiesector. De meeste Vlaamse defensiebedrijven daarentegen zijn niet zo sterk gericht op de traditionele defensiesector maar zijn hoofdzakelijk actief in hoogtechnologische civiele sectoren. Toch verkopen zij hun producten ook aan defensieklienten. Opvallend is dat slechts drie Vlaamse bedrijven (Cassidian Belgium, OIP Sensor Systems en Varec) zich met hun activiteiten volledig op de defensiemarkt richten. De overige bedrijven zijn ofwel niet continu aanwezig op de defensiemarkt (maar participeren bijvoorbeeld af en toe in onderaanneming aan een groot defensiecontract) ofwel vrijwel continu aanwezig maar met slechts een klein deel van de bedrijfsactiviteiten. Hierdoor schommelt zowel de omzet als de tewerkstelling van de Vlaamse defensie-industrie sterk.⁶³

2.6 Besluit

In onze contreien worden al eeuwenlang wapens geproduceerd. Sinds de zestiende eeuw gaat het daarbij vooral om de productie van vuurwapens en munitie uit de streek rond Luik. Als gevolg van de politieke neutraliteit, een politiek van het bewapenen van elkaar bestrijdende partijen en de aanwezigheid van grondstoffen groeide de Luikse vuurwapenproductie sterk en werden deze wapens al snel wereldwijd verhandeld.

In het zog van de expansie van de lokale metaal- en kolenindustrie, technologische ontwikkelingen en een gunstig politiek klimaat kende de artisanale Belgische vuurwapenproductie in de negentiende eeuw haar 'gouden eeuw'. Na de industriële revolutie werden de vuurwapenfabrikanten genoopt tot samenwerking en industrialisering van hun productieproces. Dit leidde in 1889 tot de oprichting van FN Herstal, tot vandaag nog steeds de belangrijkste Belgische wapenfabrikant. De twee wereldoorlogen zorgden echter voor grootschalige vernieling en brachten de Belgische wapenproductie zware klappen toe. Het herstel vond initieel slechts moeizaam plaats, onder andere als gevolg van de levering van Amerikaanse militaire systemen door het Amerikaans leger in de onmiddellijke naoorlogse periode in het kader van de NAVO en de wederopbouw van de Europese strijdkrachten.

Geleidelijk aan groeide FN Herstal, met behulp van de erg populaire FAL-aanvalsgeweren, weer uit tot een van de belangrijkste producenten van militaire vuurwapens wereldwijd. Het duurde echter tot de jaren zestig en het begin van de jaren zeventig voordat zich in het zog van FN Herstal een echte Belgische defensie-industrie ontwikkelde. De katalysator van deze ontwikkeling was de aankoop van nieuwe wapensystemen door het Belgisch leger. In het kader van compensatieregelingen zetten verschillende Belgische bedrijven hun eerste stappen op de defensiemarkt. In eerste instantie kon vooral de luchtvaartsector profiteren van de bestellingen van het Belgisch leger. Nadien volgden ook bedrijven uit de andere sectoren. Ook de intensifiëring van de Koude Oorlog en de spanningen in het Midden-Oosten zorgden voor het ontluiken van een echte Belgische defensie-industrie. Deze sterke groei kwam in het midden van de jaren tachtig opeens tot stilstand: toen in deze periode zowel de grote bewapeningsprogramma's van het Belgisch leger ten einde liepen als de wereldwijde defensiebudgetten begonnen te dalen, kreeg de Belgische defensie-industrie zware klappen. FN Herstal onderging een zware herstructurering terwijl andere bedrijven failliet gingen of hun activiteiten op de defensiemarkt sterk afbouwden. Tienduizenden jobs gingen verloren. Gradueel veranderde ook de aard van de Belgische defensie-industrie. De sterke technologische ontwikkelingen, gekoppeld aan dalende defensiebudgetten, zorgden na het einde van de Koude Oorlog voor een vraag naar nieuwe soorten hoogtechnologische wapensystemen. Terwijl de overgebleven traditionele defensiebedrijven, die voornamelijk in het zuiden van het land gevestigd waren, zich in eerste instantie moeilijk konden aanpassen, zorgde dit voor een aantal hoogtechnologische elektronica- en communicatiebedrijven, vooral gevestigd in het noorden van het land, voor opportuniteiten op de voor hen voorheen minder aantrekkelijke defensiemarkt. Hierdoor verminderde de dominantie van Waalse bedrijven in de Belgische defensie-industrie en kan een sterke opgang van Vlaamse defensiebedrijven worden vastgesteld.

Ondanks de sterke groei van de Belgische wapenexport sinds eind jaren negentig blijft de huidige Belgische defensie-industrie een relatief kleine speler in de wereldwijde

defensiemarkt. Dit komt in belangrijke mate doordat er in België geen belangrijke producenten van militaire vliegtuigen, vaartuigen of voertuigen gevestigd zijn. In het Waals Gewest, dat momenteel in staat is voor ongeveer tweederde van de defensieactiviteiten, worden traditioneel vooral vuurwapens en (lichte en zware) munitie geproduceerd. Daarnaast worden er ook verschillende soorten van hoogtechnologische defensieproducten geproduceerd, zoals bijvoorbeeld wapensystemen voor voertuigen, vliegtuigonderdelen en communicatieapparatuur. In het Vlaams Gewest ligt de focus al van meetaf aan op hoogtechnologische componenten die worden geïntegreerd in grotere wapensystemen. Bovendien zijn de meeste Vlaamse defensiebedrijven niet constant actief op of slechts voor een beperkt aandeel van hun omzet afhankelijk van de defensiemarkt. Mede hierdoor blijft een betrouwbare schatting maken van de exacte omvang van de Belgische defensie-industrie een moeilijke oefening.

Ondanks de grote verschillen in omvang van de industrie en in de aard en de afnemers van de defensieproducten, bestaan er ook een aantal opvallende gelijkenissen tussen de Waalse en de Vlaamse defensie-industrie. Ten eerste zijn de defensiebedrijven vooral gericht op bestellingen uit het buitenland. Ten tweede zijn zowel in de Waalse als de Vlaamse defensie-industrie slechts een beperkt aantal bedrijven verantwoordelijk voor een significant aandeel van de activiteiten op de defensiemarkt. Ten derde zijn de Waalse en Vlaamse defensie-industrie in belangrijke mate in Belgische handen, onder andere als gevolg van de participatie van de gewesten in een aantal van deze bedrijven.

